

Hannu Syväoja

Finnen ja Sillanpään lumoa

Kulttuuritarinaa Tampereen tienoilta

Finnen ja Sillanpään lumoa

© Hannu Syväoja

Kuvat: Hannu Syväoja

Graafinen toteutus Risto Penttinen

Kustantaja: Mediapinta 2011

ISBN 978-952-235-410-5

Saatteeksi

Tämä esseekokoelma on syntynyt halusta kertoa kulttuuriaiheista, jotka liittyvät minulle tuttuihin ympäristöihin. Esseitä yhdistävänä teemana on Tampereen seutu, vankkoina tukipylväinä sen itä- ja länsipuolella syntyneet ja vaikuttaneet kirjailijat Jalmari Finne ja F.E. Sillanpää. Muutamat esseistä on julkaistu aikaisemminkin. Niitä olen korjailnut ja muokannut paikoin perusteellisestikin.

Kiitokset emeritusprofessori Juhani Niemelle, joka on lukenut käsikirjoitukseni ensimmäisen version. Muokatessani olen ottanut huomioon hänen neuvonsa ja huomautuksensa. Kiitokset vaimolleni Onervalle, joka on lukenut tekstin ja ehdotellut lukemista helpottavia muutoksia. Hänen kanssaan olen neuvotellut joidenkin kohtien kieliasusta ja tyylistä.

Kuvat ovat etupäässä kirjoittajan otoksia. Muista kuvista olen kiitollinen niitä lainanneille: Punkalaitumen Yli-Kirran talonpoikaismuseolle, Tampereen Aleksanterin koululle, Kangasalan museon hoitajalle Anssi Apajalahdelle sekä Tampere Filharmonian tiedottajalle Outi Viitasalolle ja valokuvaaja Sini Pennaselle.

Tampereella marraskuussa 2011

Hannu Syväoja

Sisällys

Saatteeksi	5
KYRÖLÄISTÄ REALISMIA JA ROMANTIIKKAA.....	9
Talonpoika taidollinen	11
Miten Hiltu ja Ragnar olisi arvosteltava?	18
Herran tuli Tuokkolasta.....	34
Kyröläisromantiikka.....	44
FENNICA SASTAMALA.....	55
Runoilijoita ja kielentutkijoita	57
Enon opetuksia.....	71
SANANKÄYTTÖÄ PUNKALAITUMEN JOKILAAKSOSSA	83
Eino Hosia, 1930-luvun klassikkolupaus.....	85
Lauri Helariutta – viimeinen koskenniemeläinen	99
Evert Katila – geologian opiskelijasta musiikkiarvostelijaksi ...	106
Nestori Niemelä, kansankirjailija.....	114
LUONTOA JA KULTTUURIA TAMPEREEN ALUEELLA ...	123
Gaddin tarhassa	125
Tampereen sinfoniaorkesteri syntyi	137
laman apatiasta.....	137
O.A.K. – lehtori päivälehdessä kriitikkona.....	148
Aulis Rintala, trokeemaestro Jumalan armosta.....	160
Juho Smolander ja käsityön kasvattavuus.....	175
PÄLKÄNELÄISTÄ.....	185
Runouden puutarha kukki Pälkäneellä sotavuosina.....	187
Kostian pappi	199

VAKAVA JA HILPEÄ FINNE.....	211
Finnen historialliset romaanit	213
Kiljuset.....	222
FINNEN JA SILLANPÄÄN LUMO.....	231
Hannu Syväojan kirjoja.....	253

**KYRÖLÄISTÄ REALISMIA
JA ROMANTIikkaa**

Kuva Heikki Hosia. Punkalaitumen
Yli-Kirran talonpoikaismuseon kokoelmat.

Talonpoika taidollinen

Talonpoika elättää kaikki, kuninkaasta hiireen asti.

(Suomalainen sananparsi)

Saarijärven Paavossa J. L. Runeberg korotti suomalaisen talonpojan eettiseen ihannekorkeuteen. Sotien jälkeen Yleisradion hupiohjelmassa luotiin eräänlainen ”vastapaavo”, joka vaimoineen eleli yltäkylläistä elämää viljavalla tilallaan. Hän ei auttanut puutteessa eläviä lähimmäisiään, vaan valitti surkeuttaan ja vaati tukipalkkioita. Parodia kertoi kaupungistuneen kuluttaja-Suomen maataloustuottajiin kohdistamasta närästä. Sotavuosien elintarvikesäännöstely jatkui pitkään sotien jälkeenkin. Maataloustuotantoakin kontrolloitiin; kotivaranormin ylittävä tuotto oli luovutettava yleiseen kulutukseen. Tarkkoja laskelmia maatalouden tuottavuudesta oli vaikea tehdä, joten säännöstelyn ulkopuolelle jäävä määrä oli hyvin liukuva. Ja niin mustan pörssin kauppa kukoisti. Voikilo oli mahtava suositus tavoiteltaessa sellaista, mihin muut avut eivät riittäneet.

Runebergin elinaikana vaikutti kansallisromanttinen suuntaus. Sen mukaan oikea tieto ja vaisto luonnollisesta elämästä olivat nimenomaan kansalla. Silloin ja pitkään sen jälkeenkin suomalainen yhteiskunta julisti eettisiä ominaisuuksia, jotka nähtiin nimenomaan talonpoikaishyveinä. Niitä olivat kristillisyys, siveellisyys ja patriotismi, erityisen talonpoikaisia olivat maahenki ja ahkeruus.

Ihanne toistui ajan teksteissä. Se kliseerautui koulun oppikirjoissa *Maamme-kirjasta* alkaen. Teksteissä luotiin uskomus, että suo-

malainen talonpoika oli kuvatonlainen, vaikka 1880-luvulta alkaen realistinen kirjallisuus esitti toisenlaisenkin kuvan. Realistit huomasivat nopean muutoksen tuoman hämmennyksen, johon mm. metsien arvonnousun huumaamat talonpojat eivät aina osanneet reagoida järkevästi. Mm. Kalle Kajander kuvaa isäntiä, joita metsästä saatu raha houkuttelee sosiaaliseen nousuun. Heistä Jopi Hinkkala luulee herrojen elämäntavan olevan vain komeilua ja tuhlaamista, Anton Jussila taas ymmärtää luottamustoimien tarjoamat mahdollisuudet pyrittäessä poliittiseen herrahissiin. Volter Kilven kuvaamat saaristolaitalonpojat parantavat elintasoaan ja elämänlaatuaan käyttämällä hyväkseen merenkulkualalla aukeavia mahdollisuuksia aina salakuljetusta myöten. Juutas Käkriäinen Joel Lehtosen *Putkinotko*-sarjassa on suorastaan talonpoikaisideaalin irvikuva. Käsitys talonpoikaiskansan luontaisesta ihanteellisesta menetti uskottavuuttaan myös routavuosien opportunististen ilmiantojen vuoksi.

Talonpoijan arvostus palautui Suomen itsenäistyttyä. Maaseudun ja maatalouden arvostus kohosi yhtäkkiä. Venäjältä ei enää saatu halpaa viljaa, joten oma tuotanto tuli tärkeäksi. Samalla todettiin, että punakaartien ydinjoukko oli ollut kaupunkien ja asutuskeskusten teollisuustyöväkeä, kun taas valkoisen puolen pääosa maatalousväestöä; yleisesti puhuttiinkin talonpoikaisarmeijasta. Siksi kansallismieliset piirit näkivät maan turvan tulevaisuudessakin olevan viljelijäväestössä. Torpparilaitoksen lakkauttamisen arveltiin edistävän tätä tarkoitusta, samoin vuonna 1922 säädetyt, asutustarkoituksia palvelevan *Lex Kallion*.

Luottamus maamiehiin, isänmaan turvallisuuden takuujoukkoon, ilmeni myös vuonna 1930 Lapuan liikkeen nimetessä suuren mielenosoituksensa talonpoikaismarssiksi. Suurena lamakautena uskottiin, että maahan kiinnittynyt viljelijä oli luotettavampi kuin teollisuuden suhdannevaihtelujen armoilla elävä palkkatyöläinen. Kuitenkin lama koetteli myös velkaantunutta maanviljelijää, joka katkeroituneena saattoi siirtyä sosialistien kannattajaksi. Pentti Haanpää on kuvannut ilmiötä romanissaan *Isännät ja isäntien varjot*.

2.

Pekka Tarkan mukaan kaksikymmentäluvun suomalaista kulttuurij- ja yhteiskuntakeskustelua leimasivat sanat ”nykyaika” ja ”kaupunki”. Kolmekymmentäluvulla niiden tilalle tulivat ”historia” ja ”maaseutu”. Ne liittyivät ajan romanttiseen virtaukseen ja näkyivät kaunokirjallisuudessa. Suosituksi viihderomaaniksi noussut Margaret Michelin *Gone with the Wind*, suom. *Tuulen viemää* (1936) on maailmankuulu esimerkki. Suomalaisessa kirjallisuudessa menestyksen koki Auni Nuolivaaran trilogia. Sen ensimmäinen osa *Paimen, piika ja emäntä* saavutti ykkössijan Otavan romaanikilpailussa 1936. Yllätys oli, että Nuolivaara ohitti merkittävämpänä kirjailijana pidetyn Maria Jotunin. Tapaus valottaa 1930-luvun kirjallista makua ja toisaalta kirjallisuuskilpailujen vaikutusta. Teos käännettiin usealle kielelle. Myyntimenestys oli odotettu, mikä koski myös kahta jatko-osaa vv. 1938-39. Arvostelu ei oikein pitänyt Nuolivaaran näivistä viihteestä.

Aivan toiseen luokkaan sijoittuvat F. E. Sillanpään talonpoikaiskuvaukset. Ehkä *Miehen tietä* (1932) lukuun ottamatta Sillanpää ei varsinaisesti pyrkinyt kuvaamaan talonpoikaa, mutta hänen romaaninsa henkilöt ovat usein juuri talonpoikia, mikä onkin luonnollista, koska teokset sijoittuvat maatalousyhteiskuntaan. Temaattisesti Sillanpään talonpoikaiskuvaukset voidaan jaotella niihin, joissa on kysymys maan omistamisesta sekä niihin, joiden taustana on talonpoikainen säätytietoisuus.

Omistusta korostavaan ryhmään sijoittuvat esim. novellit ”Vanha valtias” ja ”Taavetti Pietilän omaisuus”. Ironisina sovelluksina ryhmään voidaan lukea vaikkapa ”Erään talollisen jouluaatto” ja ne kaksi novellia, joissa esiintyy taloudellinen pyrkyri Vihtori Kirrenmaa.

Vanha valtias on kuolemaansa lähestyvä Pärsän vaari, joka on vuosikymmeniä käräjäinnyt naapurinsa kanssa rantaniityn omistuksesta. Kun vaari saa kuulla poikansa sopineen riidan ostamalla niityn, vaarin maausko romahtaa. Inhimillistä on tietenkin häviöntunne,

mutta syy on syvemmillä: ”Myydä maata on kuin myisi omaa lihaansa!” Maa kuuluu taloon ja talon omistavalle suvulle. Maa liittyy talonpojan persoonaan. Tällainen käsitys on ominaista eriytymättömälle psyykelle; William James puhuu amerikkalaisen talonpojan ”itsestä”, johon kuuluu ”ruumiin ja sielunkykyjen” lisäksi vaatetus, talo, vaimo, lapset, hevonen ja jopa pankkitilikin.

Toisin kuin vanha Pärsä Taavetti Pietilän kertoja kehuu onnistuneiden kauppojen lisäävän talon vaurautta. Vähästä aloittavalle Vih-tori Kirrenmaalle rikastuminen on elämys, jolla sopii hekumoida, mutta vakaassa talonpoikaissuvussa vaurastumista pidetään luonnol-lisena. Se soluu taloon eleettömästi, ”jatkuvana elämän johteena se juontuu etäisten vaarien ja heidän naimamatkojensa ajoilta”.

Jalostunut talonpoikaisuus näkyy talon päärakennuksessakin. Jo sen päädyistä voi paistaa elämisen varmuus. Talo konkreettisena rakennuksena ei ole mikä tahansa rakennus. *Ihmisiä suviyössä* -romaanin alussa kertoja puhuu taloista, jotka ovat jo sata vuotta sitten saanet henkensä ja säilyttäneet sen. Talon tienoilla viihtyy silloin paikan henki eli roomalaisittain *genius loci*.

Sellainen talo voi rapistua pahastikin, mutta perusteellisen korjauksenkin jälkeen se sen ”viisas runko” katselee arvostaan tietoisena vuosisataisia peltojaan. Sen olemus on säilynyt muuttumattomissa mittasuhteissa, joita melkeinpä voisi pitää platonilaisena ideana.

Sillanpääläinen talonpoika on toisaalta materialisti mutta toisaalta sisäistyneen säätykulttuurin tietoinen edustaja. Henkilössä saattaa korostua jompikumpi puoli. Talonpoikainen säätytietoisuus ilmenee myös Nuolivaaran päähenkilön isoäidin käsityksessä, että talollisuus on jotakin suvussa olevaa ”haltijakykyä”, joka säilyy, kun talolliset naivat talollisia eivätkä palvelijoita tai torpantyyttöjä. Tämän pohjalta voi ymmärtää myös Nuorena *nukkuneen* Kustaa Salmeluksen häviön talon omistajana, koska hän nai ”löyhähenkisestä torpasta”. Tässä tapauksessa puolison valinta ei ole ”terveen talonpoikaisjärjen” vaan ”biologisen determinismin” ohjaama. Talonpoikainen materialismi uhrataan, kun suvun ”viimeinen vihanta” kohottaa heikon kasvukärkensä korkeaa henkevyyttä kohti. Rinnakkaisesti spengleriläisyy-